

БИОРАЗНООБРАЗИЕ В УСЛОВИЯХ АНТРОПОГЕОГЕНЕЗА

УДК 581.9:502.75(477.60)

С.А. Приходько, В.М. Остапко, Л.В. Купрюшина

СИНТАКСОНОМІЧНА РІЗНОМАНІТНІСТЬ РОСЛИННОСТІ ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ СИНФІТОСОЗОЛОГІЇ

фітоценотична різноманітність, домінантна класифікація рослинності, регіональна Зелена книга, Південний Схід України

Вступ

Однією з важливих складових формування базових елементів моніторингу фітобіоти є класифікація рослинності території спостережень. Серед фітоценологів України щодо принципів такої класифікації найбільше поширення отримали два основних підходи: еколого-фітоценотичний (домінантний) та еколого-флористичний. Обидва їх можна використовувати у моніторингових дослідженнях, бо кожний з них розкриває сутність рослинних угруповань з різних боків. Але, як підкреслює Ю.Р. Шеляг-Сосонко [29], саме домінантна класифікація, яка відображає ценотичну роль видів, є істинною класифікацією рослинності. Тому її більш доцільно використовувати для моніторингу рослинності.

Узагальнені дані щодо складу рослинності регіону в синтаксономічних одиницях асоціацій і формацій домінантної класифікації наведено у «Продромусе...» [11], де синтаксони співвіднесені до флороценотипів та флороценосів. Цей продромус, суттєво доповнений останнім часом, містить дані про конкретні місцезнаходження асоціацій, виявлених у результаті експедиційних обстежень або на основі аналізу літературних даних, що дозволяє простежити зміни у часі складу рослинності певних територій. Він є складовою електронної бази даних щодо фіторізноманітності регіону, яка формується як елемент системи моніторингу фітобіоти Південного Сходу України [10].

Мета роботи

Оцінити фітоценотичну різноманітність рослинності Південного Сходу України з урахуванням нових даних, обґрунтувати її раритетну фракцію та розробити структуру регіональної Зеленої книги.

Об'єкти та методи досліджень

Класифікаційну схему рослинності Південного Сходу України розроблено на еколого-фітоценотичній основі, котра була застосована при класифікації ковилових степів регіону [5]. Виділено типи рослинності, класи формацій, формації та асоціації. Формації визначено за головним домінантом, а асоціації – за співвідношенням домінанта і субдомінанта. Для багатоярусної рослинності асоціації визначали за співвідношенням домінантів кожного ярусу. Фітоценотичну різноманітність досліджували на рівні найменших одиниць диференціації рослинності, яким властивий найбільший ступінь гомогенності та стійкості, – фітоценозів, що у синтаксономії домінантної класифікації співпадають з категорією асоціації [1, 4, 8, 30]. Фітоценотичні дослідження проводили маршрутним методом зі складанням геоботанічних описів за загальноприйнятими методиками [23]. Назви видів рослин наведено за сучасною номенклатурою [22].

Результати досліджень та їх обговорення

Після видання у 1995 р. продромусу природної рослинності Південного Сходу України [11] у регіоні виявлено багато нових асоціацій і формацій, що частково відображено у публікаціях

[2, 6, 7, 9, 12–19, 21, 24, 28]. Узагальнені дані щодо фітоценотичної різноманітності нами покладено в основу класифікаційної схеми рослинності на домінантній основі, структуру якої наведено у таблиці.

Таблиця. Структура природної рослинності Південного Сходу України

Тип рослинності (кількість асоціацій)	Клас формацій	Кількість		а/ф
		формацій (ф)	асоціацій (а)	
Степовий – Steppa (1196)	Типовий степ – <i>Steppa genuina</i>	64	763	11,9
	Чагарниковий степ – <i>Steppa fruticosa</i>	14	135	9,6
	Кам'янистий степ – <i>Steppa petrophyta</i>	25	123	4,9
	Кальцефітний степ – <i>Steppa calcephyta</i>	8	23	2,9
	Лучний степ – <i>Steppa pratensis</i>	33	118	3,6
	Пустельний степ – <i>Steppa deserta</i>	6	13	2,2
	Глинистий степ – <i>Steppa argillosa</i>	4	10	2,5
	Щебенисто-псамофітний степ – <i>Steppa detritica</i>	5	11	2,2
Лісовий – Silvae (379)	Хвойні ліси – <i>Silvae acicularea</i>	1	8	8
	Широколистяно-хвойні ліси – <i>Silvae aciculari-latifoliosae</i>	1	2	2
	Дрібнолистяно-хвойні ліси – <i>Silvae aciculari-parvifoliosae</i>	3	16	5,3
	Широколистяні літньо-зелені ліси – <i>Silvae folioaestilignosa</i>	12	353	29,4
Лучний – Prata (364)	Справжні луки – <i>Prata genuina</i>	43	229	5,3
	Остепнені луки – <i>Prata substepposa</i>	16	86	5,4
	Болотисті луки – <i>Prata paludosa</i>	19	49	2,6
Петрофітний – Petrophyta (251)	Кретофітна – <i>Cretophyta</i>	21	65	3,1
	Кальцефітна – <i>Calcephyta</i>	32	130	4,1
	Сілікофітна – <i>Siliciophyta</i>	19	56	2,9
Томілярний (138)	Томіляри – <i>Tomillares</i>	13	138	10,6
Солончаковий – Galophyta (212)	Засолені луки – <i>Prata galophyta</i>	42	172	4,1
	Справжні солончаки – <i>Eugalophyta</i>	13	40	3,1
Псамофітний – Psammophyta (162)	Прирічкові піски – <i>Psammophyta subriparia</i>	17	58	3,4
	Приморські піски – <i>Psammophyta submarina</i>	12	22	1,8
	Надтерасові піски – <i>Psammophyta supraterrasae</i>	22	82	3,7
Водний – Hydrophyta (100)	Власно-водна – <i>Vegetalia aquatica</i>	22	39	1,8
	Прибережно-водна – <i>Vegetalia subaquatica</i>	28	61	2,2
Болотний – Paludes (54)	Евтрофні болота – <i>Paludes eutrophicae</i>	27	51	1,9
	Мезотрофні болота – <i>Paludes mezotrophicae</i>	2	3	1,5
Чагарниковий – Frutectosa (49)	Мезофітні чагарники – <i>Frutectosa mesophyta</i>	4	7	1,8
	Ксерофітні чагарники – <i>Frutectosa xerophyta</i>	12	42	3,5

Природна рослинність регіону представлена 10 типами, у складі яких виділено 30 класів формацій. Всього на Південному Сході України на домінантній основі виявлено 2905 асоціацій з 540 формацій рослинності. Це велике різноманіття асоціацій відбиває численні сукцесійні ряди, що формуються внаслідок антропогенних перетворень рослинності.

Найрізноманітнішою за синтаксономічним складом на рівні асоціацій є степова рослинність, про що свідчить досить високе відношення асоціацій до формацій – 11,9. Також значним різноманіттям характеризуються кліматичні й едафічні варіанти степів. Зокрема, чимало асоціацій лучного степу формується у підвищеній частині Донецького кряжа та на схилах північної експозиції. Показовою є висока асоціативна різноманітність чагарникового степу та петрофітних степів, які сформувалися внаслідок природної сукцесії рослинності кам'янистих відслонень у бік клімаксової стадії.

У заплавах річок, балкових системах та на узбережжі Азовського моря формується лучна рослинність, яка представлена 78 формаціями та 354 асоціаціями.

Відносно багато представлена різноманітність рослинності широколистяних лісів, особливо байрачних дібров (відношення асоціацій до формацій – 29,4), котра пов'язана зі складною ярусною структурою лісових фітоценозів, що відображає особливості геоморфологічної будови яружно-балкових систем.

Досить різноманітна рослинність відслонень кам'янистих порід, на яких формується багато рослинних угруповань стенотопного характеру – ендемічних (*Stipeta graniticolae*, *Euphorbieta cretophilae*, *Onosmateta tanaiticae*, *Artemisieta nutantis*, *Helianthemeta cretophilae*, *Thymeta pseudogranitici* та ін.) та реліктових (*Calophaceta wolgaricae*, *Artemisieta hololeucaea*, *Thymeta kondratjukii*, *Hedysareta cretacei*, *Erodieta beketowii* тощо). Петрофітон можна чітко поділити на кретофільну, вапнякофільну і гранітофільну групи за флористичним складом та за складом формацій. Треба підкреслити, що томілярна рослинність характеризується незначною кількістю формацій, представлених дуже різноманітними асоціаціями (відношення асоціацій до формацій – 10,6). Це обумовлено як природними сукцесіями, так і пасовищним навантаженням на ці угруповання.

Рослинність відкритих пісків досить різноманітна, але бідніша за інші типи, проте вона характеризується високою специфічністю, наявністю серед домінантів ендемічних видів.

Цілком природним є низька диференційованість рослинності засоленних ґрунтів та зволжених екосистем, що займають у регіоні обмежені території.

На сучасному етапі розвитку фітобіоти на Південному Сході України відбувається денатуралізація природних ландшафтів. Проте у цілому рослинність регіону характеризується великою кількістю рослинних угруповань, які є ендемічними, оскільки їх домінантами є регіональні ендеміки та субендеміки, реліктовими та регіонально рідкісними внаслідок стенотопності умов поширення едифікаторів, їх пограничноареальним положенням, а також обмеження їх локалізації під антропогенним впливом.

Раритетна фракція рослинності Південного Сходу України була виділена і проаналізована раніше [20], але з урахуванням нових даних кількісний і якісний склад її значно змінився. Так, до Зеленої книги України [3] включено 117 асоціацій з 33 формацій, поширених на цій території. Загалом у регіоні виявлено 493 асоціації відмічених формацій, що значно більше, ніж охороняється на державному рівні. Ці синтаксони необхідно внести до регіональних Зелених книг. Спеціальній охороні повинні підлягати також рослинні угруповання, домінантами і співдомінантами яких є види, що належать до Червоної книги України [27] та списків рослин, що охороняються на території Донецької та Луганської областей згідно з рішеннями обласних рад [25, 26]. Наводимо формації (крім тих, що включені до Зеленої книги України [3]), усі асоціації яких потрібно охороняти у регіоні: *Achilleeta glaberrimi* (1 асоціація), *Alneto (glutinosae) – Pineto (sylvestris) – sphagneta* (1), *Anemoneta sylvestris* (2), *Anthericeta ramosi* (2), *Artemisieta nutantis* (3), *Artemisieta tanaiticae* (18), *Astragaleta albicaulis* (2), *Aurinieta saxatilis* (2), *Bassieta hirsutae* (2), *Cakileta maritimae* (1), *Cariceta pediformis* (3), *Carpineta betuli* (9), *Centaureeta ruthenicae* (1),

Convolvuleta lineati (2), *Cotineta coggigriae* (3), *Cotoneastereta melanocarpi* (4), *Crambeeta ponticae* (1), *Diplotaxieta cretaceae* (2), *Ephedreta distachyae* (2), *Equiseteta telmatejae* (1), *Eringieta maritimi* (2), *Euphorbieta cretophilae* (5), *Festuceta cretaceae* (5), *Frankenieta hirsutae* (2), *Hedysareta grandiflori* (3), *Inuleta hirtae* (1), *Krascheninnikovieta ceratoidis* (2), *Matthioleta fragrantis* (1), *Onosmateta tanaitici* (15), *Paeonieta tenuifoliae* (8), *Rhaponticeta serratuloidis* (8), *Roseta chrshanovskii* (2), *Roseta subpygmaeae* (5), *Scrophularieta cretaceae* (6), *Scrophularieta donetzicae* (1), *Scutellarieta creticolae* (2), *Sileneta cretaceae* (1), *Sphagneta cuspidati* (1), *Stratioteta aloiditis* (3), *Tamariceta gracilis* (7), *Teucrieta chamaedryos* (1), *Thymeta didukhii* (1), *Thymeta kondratjukii* (5), *Thymeta pseudogranitici* (6), *Zostereta nanae* (1).

Таким чином, до складу регіональних Зелених книг Донецької і Луганської областей буде зараховано не менше ніж 78 формацій та 649 асоціацій рослинності.

На нашу думку, статті про рослинні угруповання, котрі будуть включені до Зеленої книги Донецької області, структурно повинні відповідати, в основному, Зеленій книзі України [3], що забезпечить інформаційну уніфікованість. Плануємо наводити формації видів-домінантів і субдомінантів, які підлягають охороні на державному або регіональному рівні, або видів-домінантів, які утворюють унікальний тип асоційованості.

Інформацію у рубриках статей про угруповання буде наведено за правилами, які адаптовані до регіональних особливостей рослинних угруповань:

Синфітосозологічний індекс, клас, категорію та статус визначають відповідно характеристик, що притаманні угрупованням у межах Донецької області, а для асоціацій державної соціологічної цінності також наводять їхні показники всеукраїнського значення. При визначенні категорії угруповання враховують види, що підлягають охороні лише у Донецькій області [25].

Ботаніко-географічну значущість оцінюють за особливостями поширення угруповань у межах Донецької області, з урахуванням поширення в Україні та світі (по можливості).

Ценотичну структуру і флористичне ядро характеризують за матеріалами, отриманими лише на території Донецької області. Це ж саме стосується і інших рубрик статті про угруповання.

Картохему поширення угруповання у межах Донецької області наводять точковим методом. У випадках, коли через територію області проходить межа ареалу угруповань, то її показують лінією.

Ілюстративний матеріал буде відображати вид-домінант і вигляд асоціацій у різні пори року. Це дозволить визначати угруповання за фізіономічними ознаками і полегшить організацію їхньої охорони.

Наводимо приклади описів рослинних угруповань для Зеленої книги Донецької області.

Угруповання формації карагани скіфської (*Caraganeta scythicae*)

Асоціації. Звичайнобородачево-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) bothriochloosum (ischaemi)*), кущовокараганово-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) caraganosum (fruticis)*), шерстистогрудницево-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) crinitariosum (villosae)*), двоколосковохвойниково-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) ephedrosum (distachyae)*), валіськокострицево-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) festucosum (valesiacaе)*), скіфськокараганова чиста (*Caraganetum (scythicae) purum*), волосистоковилово-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) stiposum (capillatae)*), граффовоковилово-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) stiposum (grafianaе)*), волосистоковилово-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) stiposum (lessingianaе)*), українськоковилово-скіфськокараганова (*Caraganetum (scythicae) stiposum (ucrainicae)*); скіфськокараганово-валіськокострицева (*Festucetum (valesiacaе) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-волосистоковилова (*Stipetum (capillatae) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-лессінговоковилова (*Stipetum (lessingianaе) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-низькомигдалева (*Amygdaletum (nanae) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-шерстистогрудницева (*Crinitarietum (villosae) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-короткоголовоююринеєва (*Jurineetum*

(*brachycephalae caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-прибережнокострецова (*Bromopsietum (ripariae) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-черняєвольонова (*Linetum (czerniaëvii) caraganosum (scythicae)*), скіфськокараганово-українськоковилова (*Stipetum (ucrainicae) caraganosum (scythicae)*).

Синфітосозологічний індекс, клас, категорія, статус угруповань. 15,2–17,2; I; 2; рідкісні; (Зелена книга України: 15,0–17,2; 1; 3; рідкісні).

Поширення у Донецькій області. Північна, центральна та південна частини Донецького кряжа, Приазовська височина, Приазовська западина. Адміністративно: Артемівський, Красноармійський, Шахтарський, Амвросіївський, Волноваський, Тельманівський, Володарський, Новоазовський райони.

Фізико-географічні умови. Схили річкових долин, балок та окремих гір і пагорбів із щабелистими змитими чорноземними ґрунтами.

Біотоп. Валіськокострицево-ковиліві степи.

Фітоценотична та аутофітосозологічна значущість. Рідкісний тип асоційованості домінанта та співдомінантів. Домінант – карагана скіфська (*Caragana scythica* (Ком.) Pojark.) – включений до Червоної книги України (2009), Європейського червоного списку (European Red List). Співдомінанти – види ковили: волосиста, Лессінга і Граффа (*Stipa capillata* L., *S. lessingiana* Trin. & Rupr., *S. grafiiana* Steven) – занесені до Червоної книги України, ефедра двоколоскова (*Ephedra distachya* L.) – включена до списку рослин, що охороняються згідно з рішенням Донецької обласної ради.

Ботаніко-географічна значущість. Ендемічні угруповання, домінант яких є південнопричорноморським ендеміком.

Ценотична структура та флористичне ядро. Чагарниково-чагарничкові та чагарниково-трав'яні фітоценози з участю *Caragana scythica* у Донецькій області характеризуються слабкою вертикальною диференціацією на яруси і під'яруси, невеликою та середньою видовою насиченістю (11–41 видів), значною щільністю травостою та високим його проективним покриттям (70–90%). Чагарниково-чагарничковий ярус висотою 15–70 см, представлений, крім *C. scythica*, *C. frutex* (L.) K. Koch, *Amygdalus nana* L., *Rosa corymbifera* Borkh. Основу травостою становлять ксерофітні дерновинні і мезоксерофітні кореневищні злаки (*Festuca valesiaca* Gaudin, *Stipa lessingiana* Trin. & Rupr., *S. capillata* L., *S. grafiiana* Steven, *S. granitica* Klokov, *Bromopsis riparia* (Rehman) Holub, *Elytrigia repens* (L.) Nevski з домішкою петрофільного різнотрав'я (*Thymus dimorphus* Klokov & Des.-Shost., *Galatella villosa* (L.) Rchb. f., *Teucrium polium* L., *Botriochloa ischaemum* (L.) Keng, *Salvia nutans* L., *Jurinea brachycephala* Klokov, *J. granitica* Klokov, *Pseudolysimachion barrelieri* (Schott) Holub, *Centaurea marschalliana* Spreng., *Pimpinella titanophila* Woronow та ін.). Високу константність мають також *Eryngium campestre* L., *Medicago romanica* Prodan, *Potentilla obscura* Willd., *Senecio jacobaea* L.

Потенціал відновлюваності. Дуже слабкий.

Режим збереження. Регулювання заповідності.

Забезпеченість охороною. Охороняються у відділеннях Українського степового природного заповідника «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили», заказниках загальнодержавного значення «Бердянський», «Великоанадольський», національному природному парку «Меотида», пам'ятках природи загальнодержавного значення «Балка Гірка», «Новокатеринівське відслонення», регіональних ландшафтних парках «Донецький кряж», «Зуївський», заказниках місцевого значення «Балка Водяна», «Крейдяна флора біля с. Кірове», «Знаменівська балка», «Старченківський», «Кальчицький», «Ларинський», пам'ятках природи місцевого значення «Балка Суха», «Чердакли», заповідному урочищі «Гречкіне №2».

Біотехнічні та созотехнічні рекомендації. Виявлення та картування нових місцезнаходжень і включення їх до екомережі та територій природно-заповідного фонду. Моніторинг за станом угруповання.

Джерела інформації. Зелена книга..., 2009; Купрюшина, 2008, 2010; Купрюшина, Остапко, 2008.

Угрупування формації громовика донського (*Onosmateta tanaitici*)

Асоціації. Суцільнобілополиново-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) artemisiosum (hololeucae)*), прибережностоколосово-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) bromopsidosum (ripariae)*), вугільноволошково-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) centaureosum (carbonatae)*), волохатокринитарієво-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) crinitariosum (villosi)*), валіськокострицево-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) festucosum (valesiacae)*), великоквітковосолодушково-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) hedysarosum (grandiflori)*), крейдолубносонцещвітово-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) helianthosum (cretophili)*), короткоголовоюринеєво-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) jurineosum (brachycephalae)*), гребінчастокелерієво-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) koeleriosum (cristatae)*), черняєволюно-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) linosum (czerniaëvii)*), донськогромовикова чиста (*Onosmatetum (tanaitici) purum*), крейдяноранниково-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) scrophulariosum (cretaceae)*), вапняковочебрецево-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) thymosum (calcarei)*), крейдяночебрецево-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) thymosum (cretacei)*), двоподібночебрецево-донськогромовикова (*Onosmatetum (tanaitici) thymosum (dimorphi)*).

Синфітосозологічний індекс, клас, категорія, статус угруповань. 13,75–18,0; I; 2; рідкісні.

Поширення у Донецькій області. Басейни річок Сіверський Донець, Кальміус, Кринка. Північно-західна та південна частини Донецького кряжа, північна частина Приазовської височини. Адміністративно: Краснолиманський, Слов'янський, Артемівський, Костянтинівський, Олександрівський, Добропільський, Амвросіївський, Старобешівський райони, м. Краматорськ, м. Донецьк.

Фізико-географічні умови. Відкриті еродовані крейдяні, мергельні та вапнякові відслонення; пологі та круті схили з чорноземами звичайними малогумусними, дуже еродованими ґрунтами на карбонатних породах, гранітах, зрідка на лесах та піщаниках.

Біотоп. Кам'янисті степи, томіляри.

Фітоценотична та аутфітосозологічна значущість. Рідкісний тип асоційованості домінанта та співдомінантів. Домінант – громовик донський (*Onosma tanaitica* Klokov) – включений до Червоної книги України (2009). Співдомінанти – полин суцільнобілий (*Artemisia hololeuca* M. Bieb. ex Besser), ранник крейдяний (*Scrophularia cretacea* Fisch. ex Spreng) – включені до Червоного списку МСОП (IUCN Red List), Європейського червоного списку (European Red List), до Червоної книги України; сонцещвіт крейдолубний (*Helianthemum cretophilum* Klokov & Dobrocz.) – включений до Червоної книги України; солодушка великоквіткова (*Hedysarum grandiflorum* Pall.), льон Черняєва (*Linum czernjaëvii* Klokov), чебреці вапняковий (*Thymus calcareus* Klokov & Des.-Shost.) та крейдяний (*T. cretaceus* Klokov & Des.-Shost.) занесені до списків рослин, що охороняються згідно з рішеннями Донецької і Луганської обласних рад.

Ботаніко-географічна значущість. Ендемічні угруповання, домінант яких є східнопричорноморським ендеміком на північно-західній межі ареалу.

Ценотична структура та флористичне ядро. Петрофітні одноярусні угруповання, слабо диференційовані на під'яруси, зі значним варіюванням проективного покриття та видового різноманіття. Загальне проективне покриття угруповань коливається від 40% до 80%, проективне покриття домінанта – 15–40%. Флористичне ядро угруповань складається з петрофітно-степових кальцефітів східнопричорноморського, причорноморського та причорноморсько-прикаспійського поширення. Це представники двох флороценогенетичних комплексів – кретофільного (*Thymus cretaceus*, *Koeleria talievii* Lavrenko, *Scutellaria cretica* Juz., *Onosma tanaitica*, *Astragalus albicaulis* DC., *Hedysarum grandiflorum*, *Genista tanaitica* P.A. Smirn., *Gypsophila oligosperma* A. Krasnova) і вапнякофільного (*Thymus calcareus*, *Pimpinella titanophila* Woronov, *Euphorbia cretophila* Klokov, *Genista scythica* Pacz., *Bromopsis riparia* (Rehmann) Holub).

Потенціал відновлюваності. Задовільний.

Режим збереження. Регулювання заповідності.

Забезпеченість охороною. Охороняються у відділенні Українського степового природного заповідника «Крейдяна флора», національному природному парку «Святі гори», регіональних ландшафтних парках «Краматорський», «Клебан-Бик», заказниках місцевого значення «Гектова

Балка», «Верхньосамарське», «Пристенське», «Крейдяна флора біля с. Кирове», «Ковила біля с. Григорівка», «Артемівське садово-паркове насадження», «Ларинський», пам'ятках природи місцевого значення «Степ Отрадівський», «Мар'їна гора».

Біотехнічні та созотехнічні рекомендації. Моніторинг за станом угруповань. Виявлення та картування нових місцезнаходжень, включення до територій та об'єктів природно-заповідного фонду і екомережі.

Джерела інформації. Зиман та ін., 1972; Остапко, 1995, 2001, 2005.

Заключення

За результатами досліджень встановлено, що за домінантною класифікацією природна рослинність Південного Сходу України складається з 540 формацій та 2905 асоціацій переважно степового типу. Це свідчить про її велику фітоценотичну різноманітність, що спричинена строка-тістю природних умов та антропогенним впливом. Виділено раритетну фракцію фітоценофонду регіону – близько 15% на рівні асоціацій та 23% на рівні формацій. Запропоновано склад синтаксонів та схему подання матеріалів до регіональної Зеленої книги.

1. *Александрова В.Д.* Классификация растительности / Вера Даниловна Александрова. – Л.: Наука, 1969. – 275 с.
2. *Глухов А.З.* Фиторазнообразие регионального ландшафтного парка «Меотида» / А.З. Глухов, В.М. Остапко, С.А. Приходько // Ландшафты, растительный покров и животный мир регионального ландшафтного парка «Меотида» / [Г.Н. Молодан, С.А. Приходько, С.В. Третьяков и др.]. – Донецк: Ноулидж, 2010. – С. 15–78.
3. *Зелена книга України* / [під заг. ред. чл.-кор. НАН України Я.П. Дідуха]. – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
4. *Ипатов В.С.* Фитоценология / В.С. Ипатов, Л.А. Кирикова. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. – 316 с.
5. *Кондратюк Е.Н.* Ковыльные степи Донбасса / Е.Н. Кондратюк, Т.Т. Чуприна. – Киев: Наук. думка, 1992. – 172 с.
6. *Купрюшина Л.В.* Фитоценотическая ассоциированность *Caragana scythica* (Ком.) Rojark. на юго-востоке Украины / Л.В. Купрюшина, В.М. Остапко // Живые объекты в условиях антропогенного пресса: матер. X междунар. науч.-практ. экологической конф. (г. Белгород, 15–18 сент. 2008 г.). – Белгород: ИПЦ «ПОЛИТЕРРА», 2008. – С. 111.
7. *Купрюшина Л.В.* Фітоценорізноманіття чагарникових степів на південному сході України та його моделювання в штучних фітоценозах / Л.В. Купрюшина, В.М. Остапко // Современная биология растений: матер. междунар. науч. конф., (г. Луганск, 20–24 июня 2011 г.) / отв. ред. И.Д. Соколов. – Луганск: Элтон-2, 2011. – С. 32–34.
8. *Методология геоботаники* / [Ю.Р. Шеляг-Сосонко, В.С. Крисаченко, Я.И. Мовчан]. – Киев: Наук. думка, 1991. – 272 с.
9. *Остапко В.М.* Ботанический памятник природы «Сухая балка» и его фитосозологическое значение / В.М. Остапко, А.С. Назаренко, Е.Г. Муленкова, О.В. Зыбенко, Т.Ю. Мовчан, Н.Ю. Гнатюк // Відновлення порушених природних екосистем: II міжнар. наук. конф. (г. Донецк, 6–8 верес. 2005 р.). – Донецьк, 2005. – С. 67–69.
10. *Остапко В.М.* Загальна схема моніторингу фітобіоти на південному сході України / В.М. Остапко, С.А. Приходько // Інтродукція рослин, збереження та збагачення біорізноманіття в ботанічних садах і дендропарках: матер. міжнар. наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Національного ботанічного саду ім. М.М.Гришка НАН України (м. Київ, 15–17 верес. 2010 р.). – К.: Фітосоціоцентр, 2010. – С. 257–259.
11. *Остапко В.М.* Продромус естественной растительности юго-востока Украины / Владимир Михайлович Остапко. – Донецк: Б.и., 1995. – 142 с.
12. *Остапко В.М.* Созологическая оценка и охрана естественного растительного покрова Донецкого Приазовья / В.М. Остапко // Мережа ключових ботанічних територій у Приазовському регіоні: матер. міжнар. наради (м. Мелітополь, 6–7 жовт. 2011 р.). – Київ: Альтерпрес, 2011. – С. 27–30.
13. *Остапко В.М.* Созологическое обоснование учреждения ботанического заказника «Грузсколомовский» (Донецкая область) / В.М. Остапко, Л.В. Купрюшина, Е.Г. Муленкова // Промышленная ботаника. – 2007. – Вып. 7. – С. 85–90.
14. *Остапко В.М.* Фитосозологическая оценка гидрологического памятника природы местного значения «Истоки Кальмиуса» / В.М. Остапко, Е.Г. Муленкова, Н.Ю. Гнатюк, В.В. Птица // Відновлення порушених природних екосистем: II міжнар. наук. конф. (м. Донецьк, 6–8 верес. 2005 р.). – Донецьк, 2005. – С. 65–66.
15. *Остапко В.М.* Фитосозологическая оценка регионального ландшафтного парка «Зуевский» / В.М. Остапко, А.К. Поляков // Промышленная ботаника. – 2003. – Вып. 3. – С. 44–51.
16. *Остапко В.М.* Фитосозологическая оценка урочища Балка Широкая (Донецкая область) / В.М. Остапко, В.В. Козуб-Птица, Ю.В. Ибатулина, Н.Ю. Гнатюк // Промышленная ботаника. – 2011. – Вып. 11. – С. 97–104.

17. *Остапко В.М.* Фитосозологическое обоснование создания регионального ландшафтного парка «Скелевой» (Донецкая область) / В.М. Остапко, Е.Г. Муленкова, Н.Ю. Гнатюк, О.В. Зыбенко // *Промышленная ботаника*. – 2008. – Вып. 8. – С. 62–69.
18. *Остапко В.М.* Фитоценологическое разнообразие кустарниковых степей на юго-востоке Украины и его созологическая оценка / В.М. Остапко, Л.В. Купрюшина // *Промышленная ботаника: стан та перспективи розвитку: матер. VI міжнар. наук. конф. (м. Донецьк, 4–7 жовт. 2010 р.)*. – Донецьк, 2010. – С. 346–349.
19. *Остапко В.М.* Флороценологічні основи розширення території регіонального ландшафтного парку «Донецький кряж» та його зонування / В.М. Остапко, С.А. Приходько, І.М. Верещетин // *Проблеми збереження, відновлення та стабілізації степових екосистем: матер. міжнар. наук. конф., присвяченої 85-річчю відділень Українського степового природного заповідника «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили», «Михайлівська цілина» та 50-річчю утворення заповідника (с. Хомутове Новоазовського р-ну Донецької обл., 25–28 травня 2011 р.)*. – Маріуполь: Рената, 2011. – С. 96–102.
20. *Остапко В.М.* Ценологічна різноманітність фітобіоти на південному сході України та її охорона // *Укр. ботан. журн.* – 1999. – Т. 56, №5. – С. 536–543.
21. *Остапко В.М.* Эйдологические, популяционные и ценологические основы фитосозологии на юго-востоке Украины / Владимир Михайлович Остапко. – Донецк: ООО «Лебедь», 2005. – 408 с.
22. *Остапко В.М.* Сосудистые растения юго-востока Украины / В.М. Остапко, А.В. Бойко, С.Л. Мосякин. – Донецк: Ноулидж, 2010. – 247 с.
23. *Программа и методика биогеоценологических исследований* / [под ред. Н.В. Дылиса]. – М.: Наука, 1974. – 404 с.
24. *Регіональна екологічна мережа Донецької області: концепція, програма та схема* / [В.М. Остапко, А.З. Глухов, А.А. Блэкберн та ін.]; під заг. ред. В.М. Остапко. – Донецьк: ООО «Технопарк», 2008. – 96 с.
25. *Решение Донецкого областного совета от 23.03.2007 № 5/8-185 «О внесении изменений в решение областного совета от 29.02.2000 № 23/11-255»*.
26. *Розпорядження голови Луганської обласної державної адміністрації від 01.03.2002 № 141 «Про посилення охорони недревних природних ресурсів на території Луганської області»*.
27. *Червона книга України. Рослинний світ* / [за ред. Я.П. Дідуха]. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
28. *Чуприна Т.Т.* Синтаксономическое разнообразие псаммофитных степей на юго-востоке Украины / Т.Т. Чуприна // *Интродукция и акклиматизация растений*. – 1999. – Вып. 32. – С. 116–121.
29. *Шеляг-Сосонко Ю.Р.* Біорізноманітність: парадигма та визначення / Ю.Р. Шеляг-Сосонко // *Укр. ботан. журн.* – 2007. – Т. 64, № 6. – С. 777–796.
30. *Юрцев Б.А.* Изучение биологического разнообразия и сравнительная флористика / Б.А. Юрцев // *Ботан. журн.* – 1991. – Т. 76, № 3. – С. 305–313.

Донецький ботанічний сад НАН України

Надійшла 09.08.2012

УДК 581.9:502.75(477.60)

СИНТАКСОНОМІЧНА РІЗНОМАНІТНІСТЬ РОСЛИННОСТІ ПІВДЕННОГО СХОДУ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ СИНФІТОСОЗОЛОГІЇ

С.А. Приходько, В.М. Остапко, Л.В. Купрюшина

Донецький ботанічний сад НАН України

Критично узагальнено фактичний матеріал з урахуванням нових даних про фітоценофонд Південного Сходу України з позицій його ценоценономічної різноманітності та созологічної цінності. Представлено класифікаційну схему рослинності регіону на домінуючій основі та проаналізовано репрезентативність її основних типів. Обґрунтовано доцільність включення до регіональних Зелених книг угруповань з рівнями державної та регіональної созологічної цінності. Розглянуто принципи подання матеріалу та наведено приклади описування рослинних угруповань (*Caraganeta scythicae*, *Onosmateta tanaitici*) для Зеленої книги Донецької області.

UDC 581.9:502.75(477.60)

SYNTAXONOMIC DIVERSITY OF VEGETATION OF THE SOUTH-EASTERN UKRAINE IN TERMS OF SYNPHYTOSOZOLOGY

S.A. Prikhodko, V.M. Ostapko, L.V. Kupryushina

Donetsk Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine

The paper states the critically generalized factual material with consideration of a new data on phytocenofund of the South-Eastern Ukraine, viewed from a perspective of its cenotaxonomic diversity and sozoological importance. Classification scheme of the regional vegetation has been worked out on a dominant basis and the representation of its principal types has been analyzed. We have substantiated the necessity to include the plant communities with all-state and regional sozoological importance into the regional Green Books. The principles of material presentation and examples of the plant community (*Caraganeta scythicae*, *Onosmateta tanaitici*) descriptions for the Green Book of Donetsk region are given.